(इंग्रजीमध्ये टंकलिखित केलेल्या न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)
[१९९५] २ एस.सी.आर

फूड कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया स्टाफ युनियन

— विरुद्ध —

फूड कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया आणि इतर.

१७ फेब्रुवारी १९९५

(न्यायमूर्ति कुलदीप सिंह, न्यायमूर्ति बी.एल. हंसारिया आणि न्यायमूर्ति एस.बी. मजमुदार)

ट्रेड युनियन कायदा, १९२६—ट्रेड युनियन – ची मान्यता – अंतर्गत नोंदणी- ट्रेड युनियनच्या प्रातिनिधिक स्वरूप ठरविणे - ची पद्धत.

भारतीय अन्न महामंडळाकडे एका पेक्षा जास्त नोंदणीकृत ट्रेड युनियन आहेत आणि वाटाघाटी करण्याकरिता एक प्रतिनिधी निश्चित करणे आवश्यक आहे. कामगार संघटनांच्या प्रातिनिधिक स्वरूपाचे मूल्यमापन करण्यासाठी एफ सी आय आणि कामगारांचे प्रतिनिधित्व करणाऱ्या कामगार संघटनांनी गुप्त मतदान पद्धतीचा अवलंब करण्याचे मान्य केले होते. योग्य निकाल लागावा यासाठी गुप्त मतदानाची प्रक्रिया ठरविण्यासाठी हे प्रकरण सर्वोच्च न्यायालयासमोर आणण्यात आले होते.

याचिका निकाली काढताना हे न्यायालय:

भारत सरकारच्या अधिकाऱ्यासह, मुख्य कामगार आयुक्त (केंद्रीय) यांच्या संपूर्ण पर्यवेक्षणाखाली गुप्त मतदान पध्दतीने निवडणूक घेण्याचे निकष व कार्यपद्धती निश्चित केली. निवडणूक अधिकारी म्हणून कामगार मंत्रालय कार्य करतील. आणि

निष्कर्ष- निवडणूक प्रक्रियेत सर्वाधिक मते मिळविणाऱ्या संघटना/संघटनांना मान्यता मिळाल्याच्या तारखेपासून पाच वर्षांच्या कालावधीसाठी एफसीआयने मान्यता देण्यात येणार होते . [१०१ - सी]

दिवाणी अपीलीय अधिकारिता : दिवाणी अपील क्रमांक २३३६ (एनएल)/ १९८५ .

दिल्ली उच्च न्यायालयाच्या दिनांक २५.९.८४ रोजीच्या सी डब्लू क्रमांक २३१४/ मधील न्यायनिर्णय आणि आदेशावरून.

सह

रिट याचिका (सी) क्रमांक 534/1985 आणि आय.ए. क्र. १

(भारतीय राज्यघटनेच्या कलम ३२ अन्वये).

गोविंदा मुखोटी, एस. बग्गा, डी. डी. ठाकूर, सुश्री ललिथा कौशिक, शंकर दिवटे, सीराज बग्गा, सुश्री एस. बग्गा, वाय. पी. राव, पी. एस. खेरा, आर.सी. वर्मा, एस. के. भट्टाचार्य, एस. आर. भट, सुश्री मधु मुलचंदानी, एम. एम. कश्यप, पी. गौर, हाथी अँड कंपनी (कोणीही उपस्थित नाही) आणि ए. के. अग्रवाल यांनी अपियारिंग पक्षकारांतर्फे बाजू मांडली. प्रतिवादी स्वतः (एनपी).

न्यायालया द्वारे खालील आदेश देण्यात आला:

सामुहिक वाटाघाटी हा श्रमिक संघाचे मुख्य कारण आहे. मात्र, कामगारांच्या सेवाशर्तींचा विषय हाती घेणारा श्रमिक संघटना खऱ्या अर्थाने आस्थापनात काम करणाऱ्या कामगारांचे प्रतिनिधित्व करते का, हे पाहण्यासाठी श्रमिक संघाणे प्रथम श्रमिक संघ अधिनियम १९२६ मधील तरतुदींनुसार नोंदणीकृत करणे आवश्यक आहे. त्यामुळे श्रमिक संघाच्या योग्य स्थापनेवर शिक्कामोर्तब होते आणि श्रमिक संघा हा एक प्रमाणित संस्था आहे याची मालकाच्या मनाला खात्री पटते; ज्यांच्या पदाधिकाऱ्यांची नावे व हुद्दा ही ज्ञात होतो. पण एखाद्या आस्थापनात, मग तो उद्योग असो वा उपक्रम, एकापेक्षा जास्त नोंदणीकृत श्रमिक संघ असतील, तेव्हा मालकाने कोणाशी वाटाघाटी कराव्यात किंवा सौदेबाजी करावी, हा प्रश्न महत्त्वाचा ठरतो, कारण या अधिकाराचा दावा करणारी श्रमिक संघटना अशी असेल ज्याचे सभासद म्हणून कामगार/कर्मचारी अल्पसंख्य असतील, मालक आणि अशा संघटनांमध्ये तोडगा निघाला तरी तो बहुसंख्याकांना मान्य नसतो आणि परिणामी औद्योगिक शांतता निर्माण होऊ शकत नाही. अशा परिस्थितीत मालकांनी कोणाशी सौदेबाजी करावी, किंवा वेगळ्या शब्दात सांगायचे तर एकमेव वाटाघाटी करणारी कोणती संघटना असावी, हा चर्चेचा आणि काही वादाचा विषय झाला आहे. एकेकाळी या क्षेत्रात अस्तित्वात असलेली 'चेक ऑफ सिस्टीम' आता आपले आकर्षण गमावून बसली आहे; त्यामुळे इतर कोणती यंत्रणा ही उणीव भरू शकते, याचा शोध घेण्याचे प्रयत्न सुरू आहेत. गुप्त मतदानाची पद्धत हळूहळू स्वीकारली जात आहे. तथापि, ही पद्धत इतकी अनुकूल

आणि समायोजित आहे की ती एकाच उद्योग, आस्थापना किंवा उपक्रमात कार्यरत असलेल्या विविध कामगार संघटनांच्या सदस्यत्वाच्या संदर्भात योग्य स्थिती दर्शवते हे सर्व संबंधितांना पहावेसे वाटेल.

भारतीय अन्न महामंडळ (एफसीआय) आणि कामगारांचे प्रतिनिधीत्व करणाऱ्या संघटनांनी श्रमिक संघाच्या प्रातिनिधिक चारित्र्याचे मूल्यमापन करण्यासाठी 'गुप्त मतदान पद्धती'चा अवलंब करण्याचे मान्य केले आहे. मात्र, योग्य निकाल लागावा, यासाठी गुप्त मतदानाची पद्धत कशी असावी, हे ठरवून देण्याचे आवाहन करण्यात आले आहे. या प्रकरणाचे महत्त्व लक्षात घेऊन लवकरात लवकर म्हणजे २२ नोव्हेंबर १९८५ रोजी आदेश पारित करण्यात आला आणि सर्व प्रमुख अखिल भारतीय आदेश संघांना नोटीस बजाविण्यात यावी आणि त्यांचे ह्या बाबतचे म्हणणे ऐकून घेण्यात यावे. या नोटिशीनंतर काही श्रमिक संघटना समोर आल्या आहेत; आणि आम्ही त्यांची बाजू मांडणारे विद्वान वकील, आणि तसेच अपीलकर्त्याची बाजू मांडणारे विद्वान वरिष्ठ वकील श्री ठाकूर यांचे म्हणणे ऐकले आहे.

एका श्रमिक संघटनेच्या वतीने श्री खेरा यांनी भारत सरकारच्या कामगार मंत्रालयाच्या मुख्य कामगार आयुक्त कार्यालयाने जारी केलेल्या दिनांक १८.१२.८० रोजीच्या सूचना क्रमांक २५ /१९८० निदर्शनास आणून दिल्या आहेत. 'मेमोरेंडम' नावाच्या या पत्रात म्हटले आहे की, व्यवस्थापनाकडून किंवा युनियनकडून संघटनेला मान्यता मिळावी, यासाठी विनंती प्राप्त झाल्यानंतर प्रथम त्याच्या मान्यतेसाठीची पात्रता तपासणे आवश्यक आहे, जसे परिच्छेद ३ मध्ये नमूद केले आहे ज्यामध्ये काही प्राथमिक माहिती गोळा करण्याविषयी उल्लेख करण्यात आला आहे. हे झाल्यानंतर सर्व पात्र संघटनांचे संख्याबळ निश्चित करण्याचे काम हाती घेतले जाते. गुप्त मतदानाद्वारे हा निर्णय घेतला जातो. या संदर्भात सविस्तर कार्यपद्धती या निवेदनात नमूद करण्यात आली आहे. गुप्त मतदान पद्धतीद्वारे श्रमिक संघटनांच्या प्रातिनिधिक चारित्र्याचे मूल्यमापन करण्यासाठी अपीलकर्त्याने तयार केलेली एक योजनाही आमच्याकडे रेकॉर्डवर आहे. ही योजना आय. ए. क्रमांक १/१९९४ प्रमाणे जोडली आहे.

आम्ही वरील कागदपत्रांचा अवलोकन केले आहे. "गुप्त मतदान प्रणाली" द्वारे

कामगार संघटनांच्या प्रतिक्रियेचे मूल्यमापन करण्यासाठी खालील निकष आणि कार्यपद्धती चे अनुसरण केले जाईल:

(i) पक्षांनी कबुलकेल्याप्रमाणे गुप्त मतदानाद्वारे सर्व पात्र संघटनांची सापेक्ष संख्या मुख्य कामगार आयुक्त (केंद्रीय) (सीएलसी) यांच्या संपूर्ण पर्यवेक्षणाखाली निश्चित केली जावी.

(ii) सीएलसी निवडणूक अधिकाऱ्याला सूचित करेल जो एफसीआयच्या मदतीने निवडणूक संचालित करेल. निवडणूक अधिकारी हा कामगार मंत्रालय, भारत सरकारचा अधिकारी असेल.

(iii) सीएलसी निवडणुकीचा महिना निश्चित करेल तर निवडणुकीची वास्तविक तारीख / तारखा निवडणूक निर्णय अधिकारी निश्चित करतील.

(iv) एफसीआय (कर्मचारी) नियम, 1971 द्वारे शासित सर्व कर्मचारी / कामांच्या (श्रेणी ३ आणि ४) च्या याद्या सीएलसीने दर्शविलेल्या तारखेरोजी एफसीआयला पुरेशा संख्येने सादर करणे आवश्यक आहे. ही यादी सीएलसीने विहित केलेल्या नमुन्या मध्ये तयार केली जाईल. ही यादी मतदार यादी असेल.

(v) एफसीआय, सूचना फलक आणि इतर ठळक ठिकाणी मतदार यादी प्रदर्शित करेल आणि हरकती, असल्यास, प्रत्येक युनियनला त्याच्या प्रती देखील पुरवेल. या संघटना निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यांकडे विहित मुदतीत हरकती दाखल करतील आणि त्यावर निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याचा निर्णय अंतिम असेल.

(vi) एफसीआय पुढीलप्रमाणे आवश्यक व्यवस्था करेल:

(ए) संघटनांना माहिती देऊन व सूचना फलकावर नोटिसा चिकटवून निवडणुकीच्या तारखेची/तारखांची व्यापक प्रसिद्धी करणे तसेच इतर महत्वाच्या जागी सर्व कामगारांच्या माहितीसाठी प्रसिद्धी करणे;

(बी) सीएलसीने विहित केलेल्या नमुन्यामध्ये संबंधित संघटनांची वेगवेगळी चिन्हे निश्चित करून वर्णानुक्रमानुसार सर्व सहभागी संघटनांची नावे समाविष्ट करून आवश्यक मतपत्रिका छापणे;

(सी) सीएलसीने विहित केलेल्या प्रोफॉर्मामध्ये हिंदी/इंग्रजी आणि संबंधित प्रादेशिक भाषेत . मतपत्रिका तयार करणे;.

(डी) ज्या ठिकाणी कामगार सामान्यपणे काम करतात, त्या परिसराजवळ आवश्यक संख्येने मतदान केंद्रे व बुथ उभारणे; आणि

(इ)आवश्यक स्टेशनरी, फलक, सीलिंग मेण इत्यादी सह मतपेट्या उपलब्ध करून देणे.

(vii) निवडणूक निःपक्षपातीपणे पार पाडण्यासाठी, निवडणूक निर्णय अधिकारी प्रत्येक मतदान केंद्र/बूथ साठी आवश्यक संख्येने मतदान सहाय्यकांसह, मतदान केंद्राध्यक्ष नामनिर्देशित करेल. मतदान केंद्राध्यक्ष आणि मतदान सहाय्यकांची निवड निवडणूक निर्णय अधिकारी एफसीआयच्या अधिकाऱ्यांमधून करू शकतात.

(viii) उमेदवारी अर्ज दाखल करण्याच्या तारखा, उमेदवारी अर्जांची छाननी, उमेदवारी अर्ज मागे घेणे, मतदान, मतमोजणी आणि निकाल जाहीर करण्याच्या तारखा दर्शविणारे निवडणूक वेळापत्रक निवडणूक निर्णय अधिकारी एफ सी आयशी सल्लामसलत करून तयार करतील आणि अधिसूचित करतील. निवडणूक कार्यक्रम निवडणूक आयोगामार्फत अगोदर अधिसूचित केला जाईल आणि निवडणूक लढविणाऱ्या संघटनांना किमान एक महिन्याचा कालावधी उमेदवारी अर्ज भरण्याच्या तारखेपूर्वी प्रचार करणे करीता देण्यात येईल.

(ix) निवडणुकीत भाग घेण्यास पात्र ठरण्यासाठी श्रमिक संघटना अधिनियम, १९२६ अन्वये उमेदवारी अर्ज भरण्याच्या पहिल्या दिवशी वैध नोंदणीसह एक वर्षासाठी नोंदणी वैध असणे आवश्यक आहे.

(x) मतदान केंद्राध्यक्ष प्रत्येक मतदान केंद्र / केंद्रावर पर्यवेक्षक म्हणून एकच प्रतिनिधी उपस्थित राहू देईल.

(xi) मतदानाच्या वेळी मतदान सहाय्यक प्रथम मतदार यादीतील मास्टर कॉपीमधून मतदानासाठी येणाऱ्या कर्मचाऱ्याचे/ श्रमिकाचे नाव खोडून टाकेल व त्यानंतर मतदान केंद्राध्यक्ष ह्यांच्या कडून गुप्त मतपत्रिका मिळविण्याचा सल्ला देईल.

(xii) मतदान केंद्राध्यक्ष त्यावर स्वाक्षरी करून संबंधित कामगार / श्रमिकाला

मतपत्रिका सुपूर्द करतील. मतदान करणाऱ्या कामगार/श्रमिकाच्या स्वाक्षऱ्याही मतपत्रिकेच्या काऊंटरफॉईलवर घेतील. मतदाराला शाई असलेल्या रबर स्टॅम्पसह उमेदवाराच्या चिन्हावर खुणा करण्याची मुभा दिल्यानंतर ते आपल्या उपस्थितीत मतपत्रिका पेटीत टाकल्याची, इन कॅमेरा, खात्री करतील. कोणत्याही कर्मचाऱ्याला/ श्रमिकाला संबंधित मतदान केंद्राध्यक्ष ह्यांच्या समोर आपले वैध ओळखपत्र सादर केल्याशिवाय मतदान करता येणार नाही. कोणत्याही कारणास्तव ओळखपत्र सादर न केल्यास, मतदार आपल्या नियंत्रण अधिकाऱ्याकडून मतदार एफसीआयचा खराखुरा कर्मचारी असल्याचे प्रमाणित करणारे अधिकृत पत्र आणू शकततील.

(xiii) मतदान संपल्यानंतर मतदान केंद्राध्यक्ष सीएलसीने विहित केलेल्या नुमुन्यामध्ये सविस्तर मतपत्रिकेचा लेखाजोखा सादर करेल, ज्यात प्राप्त झालेल्या एकूण मतपत्रिका, वापरलेल्या मतपत्रिका, वापरल्या नसलेल्या मतपत्रिका आदींचा तपशील निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यांना सादर करावा.

(xiv) मतदान संपल्यानंतर प्रत्येक युनियनच्या प्रतिनिधीच्या उपस्थितीत निवडणूक निर्णय अधिकारी किंवा त्यांच्या प्रतिनिधीकडून मतपेट्या उघडून त्यांची मोजणी केली जाईल. एकापेक्षा जास्त वेळा चिन्हांकित केलेली, खराब झालेली, रद्द झालेली किंवा खराब झालेली सर्व मते वैध मते म्हणून ग्राह्य धरली जाणार नाहीत पण त्याचे स्वतंत्र हिशोब ठेवला जाईल.

xv) मतमोजणीच्या ठिकाणी निवडणूक लढविणाऱ्या संघटनांना त्यांच्या प्रतिनिधींमार्फत पुन्हा मतमोजणीसाठी निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यांकडे अर्ज दाखल करण्याची मुभा दिली जाऊ शकते. या विनंतीचा निवडणूक अधिकारी विचार करेल आणि जर त्याला कारण असल्याचे समाधान झाले असेल तर तो पुन्हा मतमोजणीला परवानगी देऊ शकतो. मात्र, मतमोजणीचा निकाल लागल्यानंतर फेरमोजणीसाठी कोणताही अर्ज ग्राह्य धरला जाणार नाही.

xvi) सीएलसीने विहित केलेल्या नमुण्यामध्ये प्रत्येक युनियनच्या बाजूने मिळालेली वैध मते आणि त्यांच्या उपस्थितीत मतमोजणी झाल्याचा पुरावा म्हणून संबंधित सर्व

संघटनांच्या प्रतिनिधींकडून मिळालेल्या स्वाक्षरीच्या आधारे मोजणी त्यांच्या उपस्थितीत झाल्याचा पुरावा समजण्यात येईल.

xvii) निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यांनी प्रत्येक युनियनच्या बाजूने दिलेल्या मतांच्या आधारे निकाल जाहीर केल्यानंतर ते आपल्या निष्कर्षांचा अहवाल सीएलसीकडे पाठवतील.

xviii) निवडणूक प्रक्रियेत सर्वाधिक मते मिळविणाऱ्या युनियन/संघटनांना मान्यता मिळाल्याच्या तारखेपासून पाच वर्षांच्या कालावधीसाठी एफसीआयकडून मान्यता दिली जाईल.

xix) निवडणुकीच्या निकालावर किंवा कोणत्याही बेकायदेशीरतेवर किंवा निवडणुकीदरम्यान महत्वाच्या अश्या अनियमिततेवर आक्षेप घेणे प्रतिस्पर्धी संघटनांना खुला असेल. निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यांसमोर असा आक्षेप निवडणूक संपल्यानंतरच घेता येतो. या आक्षेपावर सीएलसीकडून सुनावणी घेतली जाईल आणि ती दाखल केल्यापासून ३० दिवसांच्या आत निकाली काढली जाईल. कायद्यानुसार परवानगी दिल्यास सीएलसीचा निर्णय सक्षम न्यायालयात आव्हान देण्याच्या अधीन राहून अंतिम असेल.

वर तपशीलवार प्रक्रियेत समाविष्ट नसलेल्या कोणत्याही परिस्थिती हाताळणे सीएलसीसाठी खुले असेल. ते निवडणूक अधिकारी आणि एफसीआयशी सल्लामसलत करून असे करू शकतात.

आम्ही सीएलसी आणि एफसीआयला निर्देश देतो की या आदेशाने विहित केलेल्या प्रक्रियेनुसार नुसार निवडणुका घ्याव्यात. हे काम ३० एप्रिल १९९५ पूर्वी करावे. अपील व रिट याचिका वरील अटींमध्ये निकाली काढली जाते. खर्चाबाबत आदेश नाही.

अपील व याचिका निकाली काढली.

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर

कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

x-x-x-x